

משה אידל – חתן פרס ישראל תשנ"ט

מאת יהודה ליבס

יום טוב היה לנו כששמענו את הבשורה על זכייתו של פרופ' משה אידל בפרס ישראל; לנו משמע, כמו בוודאי לרבים אחרים, לחבריה ואורחיה של קבוצת המחקר הבין-לאומית לחקר ספרות הזוהר העושה השנה במכון ללימודים מתקדמים. היתה זו שמחה כפולה ומכופלת – נוסף על ההשתתפות בשמחתו של משה חשנו שהוענק פרס הוקרה גם לכל תחום מחקר הקבלה, שאידל הוא ראש המדברים בו, שרוחב דעתו מעניקה אמת מידה ומשמעות גם לפעולתם של שאר החוקרים. רבה היתה השמחה אף על פרס ישראל עצמו, שבחר הפעם לכבד את עצמו, ולהינתן למי שראוי לו - לחוקר צעיר, שמוסיף להבטיח אחרי שקיים; שבנוסף לעבר המרשים עוד צפוי לו, בעזרת השם, גם עתיד מזהיר.

העבר אכן מרשים ביותר באיכות ובכמות. לא מכבר, במלאת למשה חמישים שנה, פורסמה ביבליוגרפיה של מחקריו (בהוצאת 'כרוב' ובעריכת ד"ר דניאל אברמס). זו רשימה המונה כשלוש מאות ספרים ומאמרים, שרבים מהם כבר מוכרים ככתבי יסוד בחקר דת ישראל, ועתה, שנתיים אחרי פרסומה, כבר התרחקה מלהיות מעודכנת. תוספת אחת מני רבות שיש להוסיף על הרשימה היא הספר על ר' מנחם רקנאטי המקובל, שכרך אחד שלו יצא לאור (בהוצאת שוקן), והכרך השני עודו בדפוס; ותוספת שניה כזאת היא ספר גדול, בן ארבע מאות וחמשים עמוד, שיצא לאור בימים האחרונים (בהוצאת אוניברסיטת ייל), ממש בעת שהוכרז על מתן פרס ישראל, והוא עוסק בנושא המרתק של 'מיסטיקאים משיחיים' (*Messianic Mystics*).

שני ספרים אלה יכולים לייצג את דרכו המחקרית של משה אידל: הראשון מעמיק בפרט, במקובל אחד, וממנו בונה את הכלל ומתווה פרק חשוב בהסטוריה של הקבלה; ואלו השני שוטח ומנתח צומת כללי של רעיונות שבמרכזו הקשר המאלף בין מיסטיקה ומשיחיות, והוא נבנה מתוך פרטים רבים, אישים וספרים שאידל דולה מכתבי היד וגואל מתוך השכחה. אינני מכיר עוד חוקר המשתווה לאידל בכשרונו המדעי – בכמות הידע וביכולת השימוש בו. הוא ניחן ביכולת עבודה מרוכזת וממושכת, בסגולה מיוחדת לקריאה מהירה וממצה, בזיכרון פנומנלי, בשכל חד ובאינטואיציה מבריקה המאפשרים את ארגון החומר במבנים מקוריים ומאלפים. זאת הפגין אידל כבר בעבודת הדוקטור שלו שראשיתה היתה בתוכנית, שעליה המליץ פרופ' גרשם שלום ז"ל, לחקור ספר אחד של ר' אברהם אבולעפיה, אך עם סיומה הוברר שנחקרו בה כל כתביו של מקובל קשה ופורה זה. בעקבות עבודת הדוקטור פירסם אידל שורה של ספרים ומאמרים על אבולעפיה, שנתנו לקבלתו המיוחדת את מקומה הראוי לה, כאחד מעמודי היסוד של תורת הסוד היהודית.

קשה לשער, אכן, מה רבים הם ספרי הקבלה בדפוסים ובכתבי יד שמשה אידל מכיר ויודע, וכן עד כמה בן בית הוא בספרות המחקר היהודית והכללית ובשיטות מדעיות ישנות וחדשות בלשונו ובלשונו העמים. את כל אלה מנצל

הוא לצרכו, ככל שהם עוזרים ומשרתים את מטרתו בחקר המציאות ההיסטורית והטקסטואלית, אך אין הוא משתעבד לשום תיאוריה, ואינו נשבה כולו בקסמן של אידאולוגיות גורפות ו'עכשויות'. בכך, דומני, אפשר למצוא במחקריו התרסה כנגד המגמה הניאו-ברבריסטית הנושאת בחובה את הרס התרבות, שנראית לאחרונה כמתגברת ועולה. כוונתי למגמת המגמתיות, להשלטת האידאולוגיה על המחקר ההיסטורי, שהיום נוקטים בה רבים, למרבה הזוועה, לא רק למעשה אלא אף להלכה.

משה אידל הוא איש העולם הגדול, ושמו הולך לפניו כאחד מגדולי המלומדים רחבי הדעת, שבארצות רבות ובתחומי מחקר שונים משחרים לפתחו. אך מוצאו אינו דווקא ממרכז של תרבות כללית. הוא גדל והתחנך באיזור נידח בהרי הקרפטים, וכשהגיע לבית הספר לא ידע אפילו את שפת ארצו הרומנית אלא רק יידיש בניב מיוחד. גם בארצנו לא היתה דרכו סלולה בלא מאמץ. עם עלייתו נאלץ בבת אחת לרכוש גם את התרבות העברית וגם את השפה האנגלית שלא נלמדה בארץ מוצאו, וללוות זאת בעבודה קשה לפרנסה, ואחר כך בשירות צבאי בחיל ההנדסה הקרבית, שם הוסיף ושירת שנים רבות גם בשירותי מילואים ממושכים. בדיעבד דומה שכל אלה רק הטיבו עמו ושיפרו את הבנתו בתחום מחקר התופעה הדתית, שמתלכדים בה למדנות וניתוח שכלי עם "ידע אישי" והרגשה נכונה. שילוב זה המשיך אידל לפתח גם בהמשך דרכו, כאשר נפגש מפעם לפעם בלא זלזול ובלא התנשאות עם מיסטיקנים ומקובלים הפועלים היום, והשתמש בדבריהם לשם תובנה עמוקה יותר, שעמדה לו גם בעיסוקו במקורות הקלאסיים.

עם מחקרי אידל אכן השתנתה תמונת תולדות הקבלה שהותוותה בדור שלפניו במפעלו של שלום. תולדות תורת הסוד היהודית אינם עוד שורה של תופעות רוחניות מובחנות זו מזו ומשתלשלות זו מזו באופן דיאלקטי. המציאות אצל אידל מורכבת הרבה יותר. התאוריות הקבליות קשורות בקשר אמיץ עם דרך החיים וההשגה. המאגיה כבר אינה מופרדת מן המיסטיקה, ולא זו מן המשיחיות, ומסתבר שאף 'קבלה תאוסופית' ו'קבלה נבואית' יכולות לדור בכפיפה אחת וללבוש פנים חדשות ומעניינות, וגם ממרחק זמן ומקום, מתוך היהדות ומחוץ לה, יכולות שיטות רוחניות לצוץ ולהשפיע במקומות בלתי צפויים. בספרו על החסידות, לשם דוגמה, מראה אידל עד כמה נוכחים בתנועה זו רעיונות המאגיה ההרמטית, קבלת ר' אברהם אבולעפיה ואף הרנסנס; בספרו על הגולם חוצה הוא את כל הגבולות המקובלים של תקופות ותופעות דתיות, ולא כל שכן בספרו המונומנטאלי 'קבלה: הבטים חדשים', שכשמו כן הוא, והקבלה נדונה בו מאספקטים מפתיעים שלא שוערו.

ההצלחה לא שינתה את אופיו של אידל ואת הליכותיו. כאז כן עתה הוא איש צנוע וסקרן, שאין דבר שמלהיב אותו יותר מידיעה חדשה או תובנה חדשה בתחום עיסוקו, והוא נכון בכל עת לשתף בה את חבריו ותלמידיו, שלהם מסור הוא ונאמן מאין כמותו. אין כל ספק שפרס ישראל, המצטרף עתה לפרסים קודמים שבהם הובעה מקצת ההערכה לפרופ' משה אידל (ביניהם פרס ביאליק ופרס שלום), לא יציין אלא שלב בדרך ל'הבטים חדשים' בהבנת דת ישראל.